

Urszula Bąkowska-Morawska

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu

**STUDIA PODYPLOMOWE JAKO ELEMENT
KSZTAŁCENIA USTAWICZNEGO**

Streszczenie: Celem artykułu jest przedstawienie problematyki studiów podyplomowych jako jednej z form kształcenia ustawicznego. Autorka opisuje funkcjonowanie tej formy edukacji i prezentuje wyniki badań przeprowadzonych na grupie uczestników studiów podyplomowych.

1. Kształcenie ustawiczne – wymóg cywilizacji opartej na wiedzy i mądrości

Wiele przemawia za tym, że w społeczeństwie informacyjnym nastąpi spadek społecznego znaczenia osób mających jedynie wyższe wykształcenie na rzecz wyodrębnienia się elity silnie rozwojowo i naukowo motywowanych osób, dla których obecne dwustopniowe studia podstawowe staną się jedynie szczeblem do studiów pogłębionych. Duża część (dziś nie wiemy jeszcze, jaka) absolwentów uczelni oraz obecnych pracowników zatrudnionych na stanowiskach merytorycznych będzie dążyć do podniesienia poziomu wykształcenia. Pojawi się zapotrzebowanie na kreatywnie myślących doktorów, którzy stopniowo tworzyć będą elitę intelektualną i społeczną, a w niedalekiej przyszłości – elitę polityczną cywilizacji opartej na wiedzy i mądrości. Niewątpliwie narastać będzie świadomość konieczności wspięcia się ponad pierwszy wymiar zdolności absorpcji wiedzy, z którym będzie związane posiadanie zasobów wiedzy pozwalających odpowiadać zaledwie na pytanie „wiedzieć, co”. Elita dążyć będzie do pozyskania tych części wiedzy, którą można nazwać „wiedzieć, jak”, a następnie „wiedzieć, po co”. Cechą wyznaczającą sprawność i przydatność zawodową będą szeroko pojęte umiejętności twórcze – w przeciwieństwie do umiejętności odtwórczych.

Edukacja i poszukiwanie wiedzy stanie się przedsięwzięciem na całe życie. Ignorowanie konieczności ciągłego zdobywania nowych kompetencji oznaczać będzie tylko jedno – zepchnięcie na margines bez szans na poprawę losu. Pojawi się widoczny podział na pracowników wiedzy i niewiedzy. Ci ostatni, oferujący jedynie swój czas połączony z dyspozycyjnością, siłą fizyczną, zdolności manualne, predyspozycje do nauki prostych czynności i funkcji, zepchnięci zostaną na margines spo-

łecznej egzystencji. Wiedza jako czynnik stratyfikacji systemów społecznych pogłębi różnice w stylach życia, co rzutować będzie na sposób spędzania wolnego czasu, stosunek do otoczenia, w tym przyrodniczego, dbałość o zdrowie i kondycję psychofizyczną itd.

Użyteczność człowieka w społeczeństwie informacyjnym będzie postrzegana w kategoriach profesjonalizmu, zdolności do uczenia się i zarazem oduczania przestarzałych wzorów i schematów działania, ale także samodzielności i odpowiedzialności za rezultaty przenikniętej wiedzą i informacją pracy. Społeczeństwo XXI wieku będzie – w skali dotychczas niespotykanej pod względem wielkości, intensywności, zróżnicowania – przetwarzać, tworzyć i transferować zasoby informacji. Będzie to wymagało od aktywnych uczestników cyfrowego społeczeństwa biegłego, właściwe mistrzowskiego operowania metodami i narzędziami z zakresu własnej specjalizacji i przetwarzania efektów pracy w elektronicznie zapisane informacje udostępniane następnie innym w formie spostrzeżeń, opinii, instrukcji, wypracowanych rozwiązań czy procedur działania.

Rosnące aspiracje edukacyjne, idące w parze z koniecznością poszukiwania nowych możliwości wykorzystania istniejących kompetencji, ale również szybkie starzenie się posiadanej wiedzy i umiejętności zawodowych, tworzenie się nowych, atrakcyjnych zawodów będą powodować lawinowy wzrost znaczenia różnych form kształcenia ustawicznego, w tym: studiów podyplomowych, doktoranckich, szkoleń kończących się zdobyciem formalnych uprawnień zawodowych, kursów przygotowujących do egzaminów państwowych w zakresie określonych kategorii zawodów itd. Praktycznie w każdym zawodzie wymagany będzie pewien poziom wiedzy. Im bardziej struktury procesów zarządzania przedsiębiorstwami i innymi instytucjami będą zorientowane na zwiększanie efektywności dostępu do wiedzy, jej dyfuzji wewnątrz organizacji, pomnażania wiedzy w postaci nowych technologii i produktów, tym szybciej w miejsce tradycyjnego pracownika pojawią się wysoko wykwalifikowani specjaliści, o dużym potencjale rozwojowym i silnej motywacji do osiągnięcia sukcesów i zaspokajania aspiracji zawodowych i osobistych.

Wizję rosnących dzisiaj aspiracji edukacyjnych na rzecz kształcenia przez całe życie¹ przedstawiono w raporcie pod tytułem „Uczyć się, aby być” [Faure i in. 1975] autorstwa Edgara Faure’a. W dokumencie tym autorzy przedstawili obraz oświaty lat 60. oraz warunki jej rozwoju i upowszechniania. Swoją uwagę skupili na wychowaniu społeczeństwa uczącego się, w sposób permanentny podejmującego wysiłki edukacyjne. Wyodrębnili oni trzy zasady warunkujące dalszy rozwój edukacji:

- zasadę demokratyczności (powszechności) edukacji;
- zasadę ciągłości (ustawiczności) kształcenia;
- zasadę elastyczności programowej, strukturalnej i metodycznej.

¹ Autorka jest świadoma, że w literaturze przedmiotu można się spotkać z różnym podejściem do samej definicji edukacji przez całe życie, kształcenia ustawicznego i uczenia się przez całe życie. Nie wchodząc w dyskurs dotyczący aparatu pojęciowego, ze względu na brak jednoznacznych definicji poszczególnych pojęć, na potrzeby tego artykułu autorka traktuje te pojęcia zamiennie.

Podobną tematykę podjęto na XIX Konferencji Generalnej UNESCO² w Nairobi w 1976 r., na której przyjęto Rekomendację w sprawie rozwoju edukacji dorosłych (Recommendation on the development of adult education). Oświatę dorosłych określono w niej jako „cały kompleks organizowanych procesów oświatowych, formalnych lub innych, niezależnie od treści, poziomu i metod, kontynuujących lub uzupełniających kształcenie w szkołach, uczelniach i uniwersytetach, a także naukę praktyczną, dzięki czemu osoby, uznawane jako dorosłe przez społeczeństwo, do którego należą, rozwijają swoje zdolności, wzbogacają wiedzę, udoskonalają swoje techniczne i zawodowe kwalifikacje lub zdobywają nowy zawód, zmieniają swoje postawy i zachowania w zakresie wszechstronnego kształtowania osobowości oraz uczestnictwa w zrównoważonym i niezależnym społecznym i kulturalnym rozwoju” (za [Pólturzycki 1991, s. 33-34]).

Kolejnym istotnym w rozwoju założeń edukacji permanentnej dokumentem przygotowanym na zlecenie UNESCO jest Raport Delorsa. Jest to raport Międzynarodowej Komisji do spraw Edukacji dla XXI wieku powołanej w 1993 r. pod kierownictwem J. Delorsa. W dokumencie tym zwrócono szczególną uwagę na konieczność umożliwienia przez rządy krajów swoim obywatelom dostępu do edukacji ustawicznej, sprowadzającej się do czterech podstawowych filarów współczesnej edukacji sprowadzających się do następujących haseł:

- uczyć się, aby żyć wspólnie – uczenie harmonijnego współistnienia – rozwijanie rozumienia bliźnich, ich historii, tradycji i duchowych wartości;
- uczyć się, aby wiedzieć – uczenie zdobywania wiedzy – przekazanie podstaw wykształcenia ogólnego i rozbudzenie potrzeby uczenia się przez całe życie;
- uczyć się, aby działać – uczenie do działania – rozwijanie kompetencji radzenia sobie z nietypowymi sytuacjami oraz umiejętności pracy grupowej;
- uczyć się, aby być – uczenie do życia – żaden z ludzkich talentów: pamięć, logiczne myślenie, fantazja, umiejętności manualne, zmysł estetyki, umiejętności komunikacji, naturalna charyzma, przewodzenie w grupie nie mogą zostać zaprzepaszczone.

Wspomniane dokumenty zapoczątkowujące ideę uczenia się przez całe życie są traktowane przez państwa członkowskie UE jako punkt wyjścia do modyfikacji własnych systemów edukacyjnych. W związku z tym przed państwami członkowskimi UE stoją wyzwania związane ze zmianą systemów edukacyjnych w kontekście potrzeb koncepcji uczenia się przez całe życie.

W 2000 r. europejskie biuro Eurydice [Lifelong Learning... 2000] opracowało dokument (tzw. europejskie memorandum), w którym dokonano przeglądu sytuacji w poszczególnych krajach członkowskich w kontekście zorganizowania systemu edukacji zgodnie z filozofią uczenia się przez całe życie. Czytając ten raport, zauwa-

² Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Oświaty, Nauki i Kultury – UNESCO (United Nations Educational Scientific and Cultural Organization) została utworzona w 1946 r. jako wyspecjalizowana agenda Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ), powołana w celu zacieśniania współpracy międzynarodowej w dziedzinie oświaty, nauki i kultury.

za się niespójność pojęciową i różnorodne ujęcia kształcenia dorosłych w poszczególnych krajach.

Europejskie memorandum w sprawie kształcenia ustawicznego (Memorandum of Lifelong Learning) definiuje uczenie się przez całe życie jako wszelkie formy aktywności związane z uczeniem się podejmowane w ciągu życia, mające na celu zwiększenie wiedzy, umiejętności i kompetencji, z perspektywy życia osobistego, obywatelskiego, społecznego i zawodowego.

Jak wynika z tej definicji, kształcenie ustawiczne może być sprawą indywidualnej jednostki (podnoszącej swoje kwalifikacje z własnej inicjatywy i na własny koszt) bądź też może być projektowane, organizowane i finansowane przez pracodawcę.

2. Studia podyplomowe – istota i organizacja

Studia podyplomowe zgodnie z Ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (DzU 2005 nr 164, poz. 136 z późn. zm.) są inną niż studia wyższe i studia doktoranckie formą kształcenia przeznaczoną dla osób legitymujących się dyplomem ukończenia studiów wyższych. Uczelnia może prowadzić studia podyplomowe w zakresie związanym z prowadzonymi przez nią kierunkami studiów. W praktyce oznacza to, że inne formy kształcenia ustawicznego nie wymagają od kandydatów wykształcenia wyższego i mogą być realizowane przez inne podmioty o różnych formach organizacyjno-prawnych. W tabeli 1 przedstawiono najważniejsze formy kształcenia ustawicznego.

Tabela 1. Formy kształcenia ustawicznego

Kształcenie formalne	Studia wyższe – drugiego stopnia	
	studia podyplomowe	ogólne
		kwalifikacyjne
	studia doktoranckie	
Kształcenie nieformalne [Okoń 1992]*	kursy zawodowe	
	szkolenia	
	seminaria	
Kształcenie incydentalne [Okoń 1992]**	czytanie czasopism	
	oglądanie lub słuchanie audycji edukacyjnych	

* Kształcenie nieformalne – świadoma i zorganizowana działalność kształcąco-wychowująca prowadzona poza ustanowionym formalnym systemem szkolnym, umożliwiającą określonej grupie uczestników osiągnięcie założonych celów kształcenia.

** Kształcenie incydentalne – trwający przez całe życie niezorganizowany i niesystematyczny proces nabywania przez każdego człowieka wiadomości, sprawności, przekonań i postaw na podstawie codziennego doświadczenia oraz wpływów wychowawczych otoczenia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii rozwoju kształcenia ustawicznego, dokumentu przyjętego przez Radę Ministrów 8 lipca 2003 r.

Studia podyplomowe mogą być organizowane przez określoną katedrę funkcjonującą w strukturze uczelni bądź przez specjalnie do tego powołaną komórkę organizacyjną usytuowaną w jej strukturze. Jak zauważa Z. Wiśniewski [Wiśniewski 2006, s. 58], organizacja uniwersyteckiego kształcenia ustawicznego w Polsce wynika z tradycji niezależnego działania katedr i wydziałów uczelni. Wspomniany autor dostrzega w takim podziale pracy wady i zagrożenia dla sprawnego funkcjonowania organizacji kształcenia ustawicznego w danej uczelni³.

W ślad za pionierskimi krajami UE niektóre polskie uczelnie – zwłaszcza niepubliczne – realizują proces kształcenia ustawicznego przez wyodrębnione jednostki organizacyjne usytuowane w strukturze uczelni i działające niezależnie, opierając się na własnej kadrze zarządzającej i wykonawczej oraz częściowo na własnej bazie technicznej i dydaktycznej⁴. Takie podejście do funkcjonowania i organizacji kształcenia ustawicznego pozwala na lepszą organizację pracy, poświęcenie stosownej ilości czasu na planowanie strategiczne oraz analizę jakości kształcenia.

Wydaje się, że tworząc wyodrębnione ośrodki kształcenia ustawicznego, swego rodzaju uczelniane centra kształcenia ustawicznego, stwarza się większe szanse rozwoju tej formy edukacji, a także daje się możliwości oddziaływania uczelni na otoczenie w sferze edukacji przez:

- wskazywanie ważnych kierunków kształcenia na podstawie analizy potrzeb edukacyjnych w kontekście rynku pracy;
- zapewnienie środków organizacyjnych dla kształcenia ustawicznego;
- zapewnienie wybitnych fachowców i ludzi ze świata praktyki;
- proponowanie atrakcyjnych form szkolenia poprzez ciągły monitoring oczekiwań uczestników studiów podyplomowych;
- angażowanie do współpracy reprezentantów różnych dziedzin i dyscyplin naukowych, także spoza danej uczelni, bez konieczności konfigurowania oferty edukacyjnej na bazie programowej i kadrowej jednego zakładu czy katedry;
- rozwijanie i wzbogacanie dwustronnych i wielostronnych kontaktów między uczelniami, instytucjami badawczymi, ośrodkami naukowymi, firmami szkoleniowymi dzięki wszechstronnej współpracy na rzecz kształcenia ustawicznego, w tym pozyskiwanie środków pomocowych na sfinansowanie odpowiednich projektów, tworzenie nowych/nowatorskich kierunków studiów podyplomo-

³ Autorka niniejszego opracowania, mając osobiste doświadczenia związane z organizacją studiów podyplomowych w szkole wyższej, podziela ten punkt widzenia. Rzeczywiście, nietatwo jest wprowadzić na uczelni podejście zapewniające jednakowy standard nauczania dla wszystkich uczestników studiów podyplomowych, gdyż opiekunowie poszczególnych kierunków, reprezentujący różne katedry i dziedziny wiedzy, mają własne, utrwalone i trudne do zmiany preferencje dotyczące metod dydaktycznych, kształtu materiałów edukacyjnych czy proporcji wykładów i warsztatów.

⁴ Chodzi tu o jednostki organizacyjne uczelni odpowiedzialne za planowanie, organizację, marketing, rekrutację i finanse wszystkich uruchamianych i prowadzonych na danej uczelni kierunków studiów podyplomowych. W Polsce przykładowymi jednostkami tego rodzaju, zlokalizowanymi w strukturze uczelni, są: centrum rozwoju edukacji niestacjonarnej (SGH Warszawa), wszechnica wiedzy (UJ Kraków), kolegium studiów podyplomowych (WSH Wrocław).

wych, wspólna organizacja przedsięwzięć (promocja, wymiana sal wykładowych itd.).

W praktyce brakuje jasno określonych zasad związanych z organizacją studiów. W wymienionej ustawie jedyne wytyczne związane z organizacją studiów podyplomowych dotyczą następujących zagadnień:

- program studiów podyplomowych uchwała rada wydziału,
- regulamin studiów podyplomowych uchwała senat uczelni,
- uczelnia wydaje świadectwa ukończenia studiów podyplomowych według wzoru ustalonego przez ministerstwo.

Pozostałe kwestie dotyczące m.in. czasu trwania studiów oraz sposobu gromadzenia dokumentacji merytorycznej i organizacyjnej są sprawą odrębną dla każdej uczelni. Nie ma również jednolitej terminologii dotyczącej studentów/słuchaczy, a może uczestników studiów podyplomowych.

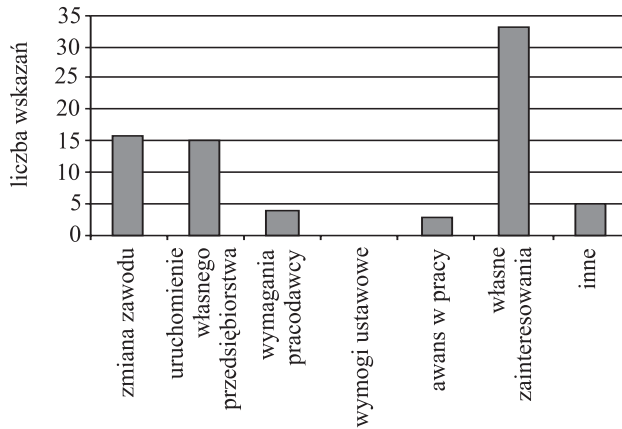
Ta dowolność powoduje, że na różnych uczelniach w różny sposób organizowane są studia podyplomowe. Może to powodować brak ujednoczonych standardów kształcenia i obsługi uczestników studiów podyplomowych. Standardy te powinny dotyczyć metod badania potrzeb i oczekiwań uczestników. Badania przedstawione w dalszej części artykułu pokazują, w jaki sposób te preferencje można badać.

3. Oczekiwania uczestników studiów podyplomowych na przykładzie wybranej jednostki organizacyjnej

Badania przeprowadzono w październiku 2009 r. w jednej z wyższych szkół niepublicznych we Wrocławiu, w której studia podyplomowe organizowane są przez niezależną komórkę organizacyjną podległą bezpośrednio rektorowi i kanclerzowi. Poproszono 76 uczestników o wypełnienie kwestionariusza ankiety, w którym pytania miały charakter zamknięty.

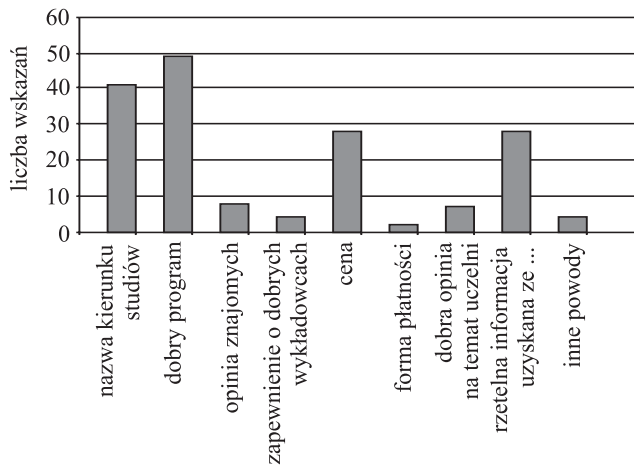
Jednym z ważniejszych pytań zawartych w kwestionariuszu była motywacja podjęcia nauki na studiach podyplomowych (rys. 1). Jak wynika z badań, większość respondentów wybrała studia podyplomowe z racji własnych zainteresowań. To dobry symptom – taki wynik może oznaczać, że chcemy się rozwijać i kształcić pod kątem kariery zawodowej, rozwoju zainteresowań lub chęci samodoskonalenia.

Kolejnym zagadnieniem/pytaniem poruszonym w kwestionariuszu ankiety były korzyści, jakich oczekują uczestnicy studiów podyplomowych. Znacząca większość po ukończeniu studiów podyplomowych oczekuje konkretnego efektu w postaci zdobycia specjalistycznej wiedzy. Na rysunku 2 przedstawiono strukturę odpowiedzi. Wydaje się, że odpowiada to rosnącym oczekiwaniom w stosunku do tej formy kształcenia. Coraz częściej świadomie wybieramy dany kierunek po to, by zdobyć konkretne kwalifikacje, uprawnienia zawodowe, móc zmienić zawód. Prawdopodobnie rosnąć będzie znaczenie przygotowania narzędziowego możliwego do wykorzystania w praktyce: metod, procedur, zasad, schematów i modeli wykonywania zadań i obowiązków.

Rys. 1. Motywacja rozpoczęcia studiów podyplomowych

Źródło: opracowanie na podstawie własnych badań ankietowych.

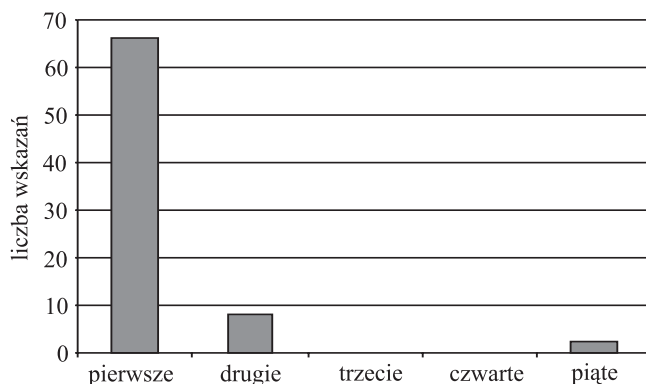

Rys. 2. Czynniki warunkujące wybór konkretnych studiów podyplomowych

Źródło: opracowanie na podstawie własnych badań ankietowych.

W badaniach zapytano respondentów, który raz podejmują się edukacyjnego wyzwania, jakim jest studiowanie na studiach podyplomowych. Dla zdecydowanej większości wybrane studia podyplomowe były pierwszymi studiami. Taki wynik może świadczyć o rosnącej roli kształcenia ustawicznego w Polsce oraz o zwiększającej się liczbie ludzi z wyższym wykształceniem, którzy chcą się dalej rozwijać i poszerzać swoją wiedzę.

Komputer i Internet stają się niemal podstawowymi narzędziami w pracy ludzkiej. Umiejętność korzystania przez ludzi z komputera i Internetu staje się podstawowo-

Rys. 3. Liczba odbytych studiów podyplomowych

Źródło: pracowanie na podstawie własnych badań ankietowych.

wym wskaźnikiem rozwoju społeczeństwa informacyjnego funkcjonującego w ramach gospodarki opartej na wiedzy. W tabeli 2 przedstawiono wyniki badań przeprowadzonych przez D. Batorskiego, z których wynika, jaki odsetek osób korzysta z komputera i Internetu w poszczególnych grupach wiekowych w Polsce.

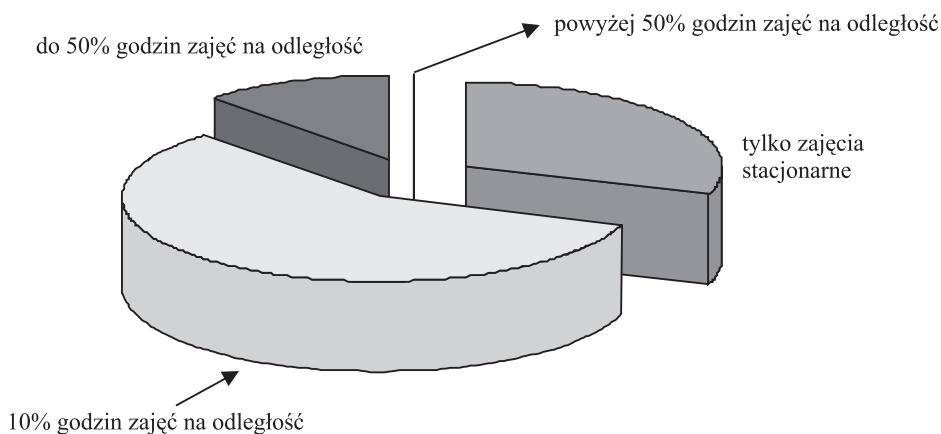
Tabela 2. Odsetek osób korzystających z komputera i Internetu w poszczególnych grupach wiekowych

Grupa wiekowa	Komputer	Internet
16-24 lata	88	77
25-34 lata	72	59
35-44 lata	57	46
45-59 lat	40	32
60-64 lata	18	14
65 lat i więcej	5	4

Źródło: [Batorski 2007, s. 281].

W badaniach zapytano respondentów, na ile są oni zainteresowani kształceniem na odległość. Otóż: w zdecydowanej większości dopuszczają oni odbywanie się na odległość 10% wszystkich zajęć realizowanych podczas studiów podyplomowych. Pozostałe dane przedstawione zostały na rys. 4.

Porównując dane z tab. 2 z danymi przedstawionymi na rys. 4, można wysunąć wniosek, iż mimo rosnącej powszechności dostępu do Internetu i umiejętności posługiwania się komputerem, uczestnicy nie preferują przekazywania wiedzy właśnie w ten sposób. Ich zdaniem jedynie 10% godzin z ogólnej liczby zajęć uwzględnionych w programie studiów mogłoby się odbywać w ten sposób. Praktyczny wniosek wyni-

Rys. 4. Udział zajęć prowadzonych na odległość w ramach studiów podyplomowych

Źródło: opracowanie na podstawie własnych badań ankietowych.

kający z takich preferencji może być następujący: należy rozwijać i doskonalić wszelkie formy prowadzenia zajęć zapewniających bezpośredni kontakt z wykładowcą, wykorzystując jednocześnie nowoczesne metody i środki dydaktyczne. Ostrożnie, ale w rosnącym stopniu, pamiętając o przyszłych klientach z grup wiekowych 16-24 lata (tzw. generacja Y), należy wprowadzać zajęcia umożliwiające edukację na odległość. W ten sposób warto oswoić starszych uczestników z kształceniem za pośrednictwem mediów elektronicznych (wideokonferencje, programy dostępne na witrynie uczelni, wykłady zapisane na płytach CD), których znaczenie będzie jednak rosło.

4. Podsumowanie

Z roku na rok w warunkach gospodarki opartej na wiedzy, kompetencjach i szacunku dla profesjonalizmu rosnąć będzie znaczenie oferty edukacyjnej zapewniającej realizację potrzeby ustawicznego kształcenia. Nie ma odwrotu od trendu, który dynamicznie wzmacnia potrzeby i zarazem wymagania ustawicznego uzupełniania wiedzy i umiejętności. Świadomość obywateli UE będzie pod tym względem coraz bardziej dojrzała, a to oznacza również zwiększające się oczekiwania co do standardu nauczania. Zdaniem autorki tego artykułu potrzebne są też instytucje zapewniające spełnienie aspiracji i wymagań społeczeństwa uczącego się. Do nich trzeba zaliczyć uczelnie centra kształcenia ustawicznego.

Przedstawione w niniejszym artykule badania dowodzą, że rośnie zainteresowanie studiami podyplomowymi, których ukończenie pozwoli zdobyć uczestnikowi konkretną wiedzę do wykorzystania w praktyce. Dodatkowo, przy pewnej dowolności w organizowaniu studiów podyplomowych, omówione badania powinny się stać standardem jakości obsługi uczestnika.

Literatura

- Batorski D., *Uwarunkowania i konsekwencje korzystania z technologii informacyjno-komunikacyjnych*, [w:] J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza społeczna 2007. Warunki i jakość życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.
- Faure E., Herrera E., Kaddoura A.R., Lopes H., Pietrowski A.W., Rahnama W., Ward F.C., *Uczyć się, aby być*, PWN, Warszawa 1975.
- Jeran A., *Kształcenie ustawiczne – demograficzna konieczność*, „e-mentor” 2009, nr 2.
- Korzan D., *Edukacja permanentna w świetle dokumentów UNESCO*, „e-mentor” 2003, nr 3.
- Lifelong Learning: The contribution of education systems in the Member States of the European Union, Bruksela: Europejskie Biuro Eurydice, 2000, przełożyła G. Klimowicz, Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji – Narodowa Agencja Programu Sokrates, Warszawa 2002, <http://www.socrates.org.pl/socrates2/index1.php?dzial=10&node=47&doc=10001650>.
- Okoń W., *Słownik pedagogiczny*, PWN, Warszawa 1992.
- Półturzycki J., *Dydaktyka dorosłych*, Wydawnictwo Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1991.
- Recommendation on the development of adult education, adopted by the General Conference at its nineteenth session, Nairobi 26 November 1976, UNESCO.
- Strategia rozwoju kształcenia ustawicznego, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 8 lipca 2003 r. Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, DzU 2005 nr 164, poz. 136 z późn. zm.
- Wiśniewski Z., *Kształcenie ustawiczne – centralnie czy niezależnie*, „e-mentor” 2006, nr 4.

POSTGRADUATE STUDIES AS AN ELEMENT OF LONG LIFE LEARNING

Summary: The aim of the article is the presentation of problems of post-graduate studies as one of forms of long life learning. The author describes functioning of this form of education in the light of concept of education which lasts the whole life and she presents the results of research carried out on a group of participants of post-graduate studies.